

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางการเพิ่มศักยภาพและความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน” เป็นโครงการที่ศึกษาเกี่ยวกับการหาแนวทางเพื่อเพิ่มศักยภาพและความร่วมมือให้กับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกลไกในการดำเนินงาน ซึ่งนักวิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสตรี

1.1 บทบาทชายหญิงกับการพัฒนา

1.2 การพัฒนาสตรีเกษตร

2. แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

3. ทฤษฎีด้านการบริหารจัดการกลุ่มแม่บ้าน

4. ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

4.1 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

4.2 แนวคิดบทบาทของวิทยากรกระบวนการ

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสตรี

ในปัจจุบันประชากรหญิงมีจำนวนมากกว่าประชากรชาย การเพิ่มบทบาทและส่งเสริมให้สตรีได้มีโอกาสมากขึ้นในการแสดงศักยภาพจะเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ประเทศมีการพัฒนามากขึ้น นอกจากนี้ กมลทิพย์ (2549) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสตรีไว้ว่า ประเทศไทยมีประชากรทั้งประเทศจำนวน 64,261,000 คน (ข้อมูลปี 2548) เมื่อจำแนกตามเพศแล้วเป็นเพศชายจำนวน 31,815,000 คน และเป็นหญิงจำนวนถึง 32,446,000 คน คิดเป็นร้อยละ 50.5 ของประชากรทั้งหมด จะเห็นได้ว่าจำนวนประชากรครึ่งหนึ่งของประเทศเป็นผู้หญิง และจากการวิจัยพบว่าผู้หญิงมีอายุเฉลี่ยสูงกว่าผู้ชาย นอกจากประชากรของประเทศที่มีผู้หญิงมากกว่าผู้ชายและมีอายุเฉลี่ยมากกว่าแล้ว ยังพบว่าทั้งด้านบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงในปัจจุบันมีความสำคัญมากขึ้นกว่าในอดีตทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ผู้หญิงมิใช่มีบทบาทหน้าที่เป็นเพียงภรรยาและมารดาที่เลี้ยงดูบุตรภายในบ้านเท่านั้น มีหลายคนประกอบอาชีพการงานที่มีความรู้ความสามารถไม่แตกต่างไปจากผู้ชาย ผู้หญิงจึงเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีส่วนสำคัญในการช่วยผลักดันพัฒนาสังคมและประเทศชาติ

อย่างไรก็ตาม จากการพัฒนาสตรีของไทยพบว่า ยังมีปัญหาอุปสรรคมากมายทั้งด้าน การศึกษาและการพัฒนาศักยภาพ โดยเฉพาะการศึกษาที่ผู้หญิงส่วนใหญ่ยังไม่รู้หนังสือถึงร้อยละ 60 ซึ่งพบมากในสตรีอายุ 40 ปีขึ้นไป เช่นเดียวกับโอกาสในการศึกษาต่อที่สตรีมีโอกาสน้อย การที่ ผู้หญิงถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์และวัตถุทางเพศจากสื่อมวลชนที่จำเป็นต้องมีการแก้ไขให้สตรีมี ภาพลักษณ์ในเชิงสร้างสรรค์มากขึ้น ขณะเดียวกันผู้หญิงยังประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับ ความไม่เป็นธรรมและความไม่มั่นคงในรายได้ การขาดโอกาสในการพัฒนาทักษะและฝีมือ การ ไม่ได้รับคุ้มครองตามกฎหมายแรงงาน ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ผู้หญิงมีข้อจำกัดในการเข้าสู่ ตลาดแรงงานที่เป็นระบบ เพราะขาดความรู้ทักษะฝีมือและมีภาระครอบครัวทำให้ผู้หญิงไม่ สามารถเข้าทำงานเป็นเวลาได้ แม้ตลาดแรงงานนอกระบบจะเปิดโอกาสให้รับงานไปทำที่บ้านได้ก็ ตาม

สำหรับด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของสตรีในระดับต่างๆ นั้น พบว่า ขอบเขตการ ตัดสินใจของสตรียังจำกัดอยู่เพียงครัวเรือน ขณะที่ผู้ชายมีอำนาจการตัดสินใจด้านการลงทุนและ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของครอบครัว ทั้งนี้เพราะค่านิยมในสังคมและครอบครัวมอบหมาย บทบาทในฐานะมารดา ภรรยา และลูกสาวให้จัดการเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัว และ มอบให้ผู้ชายมีบทบาทนำในการหาเลี้ยงครอบครัว การเป็นผู้แทนครอบครัวในเรื่องเกี่ยวกับสถาบัน ทางสังคมอื่นๆนอกจากนั้น บทบาทของสตรีในการมีส่วนร่วมตัดสินใจในระดับชุมชนพบว่า สตรีมี บทบาทน้อยแม้จะมีการส่งเสริมการรวมกลุ่มของสตรีในรูปแบบต่างๆ แต่บทบาทสตรีที่มีในกลุ่ม/ องค์กรก็ยังเป็นองค์กรเฉพาะด้าน ไม่มีอิทธิพลในการชี้นำการพัฒนาท้องถิ่นมากนัก เช่นเดียวกับใน ระดับประเทศที่พบว่าสตรียังมีบทบาทน้อยมาก จากสถานการณ์ของสตรีในด้านต่างๆ ดังกล่าว ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งปัจจัยด้านบวกและด้านลบรวมทั้งสภาพแวดล้อมพบว่า การดำเนินงานด้านสตรีในอนาคตจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เน้นการส่งเสริมการพัฒนาสตรีทั้ง ด้านกฎหมาย ด้านเทคโนโลยี และสื่อสารมวลชนทุกประเภท คือ มีกฎหมายที่สามารถแก้ปัญหา ของสังคม และอำนวยความสะดวกให้มากขึ้น เปิดโอกาสให้สตรีได้รับการคุ้มครองและพัฒนา อาชีพการจัดการเลือกปฏิบัติเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อมวลชนที่มีความก้าวหน้าและนำเสนอ ข้อมูลข่าวสารในรูปแบบต่างๆทำให้สตรีมีช่องทางในการแสวงหาข่าวสารที่หลากหลาย ทันต่อ เหตุการณ์ และเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งสตรีจำเป็นต้องเท่าทันในการพิจารณาเลือก รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ เพื่อใช้ในการพัฒนาตนเอง

2.1.1 แนวคิดว่าด้วยบทบาทชายหญิงกับการพัฒนา (Gender and Development: GAD)

แนวทางหญิงชายกับการพัฒนา เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหาการเอารัดเอาเปรียบผู้หญิง ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย และมองเห็นพลังของผู้หญิงในฐานะเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลงมากกว่าเป็นเพียงผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา และแสดงถึงความต้องการของผู้หญิงที่จะร่วมกันเป็นพลังที่ส่งผลกระทบต่อทางการเมือง นอกจากนี้แนวทาง GAD ยังสร้างเงื่อนไขให้ผู้หญิงเข้าถึงการศึกษา เทคโนโลยี สุขภาพ สิทธิทางกฎหมาย รวมถึงตำแหน่งของผู้หญิงทางสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงกับชาย วิเศษ (2544) อ้างถึง Kate Young (1997) ได้นำเสนอลักษณะของแนวทาง GAD บางประเด็นในยุทธศาสตร์การพัฒนา คือ

1. แนวทาง GAD ไม่ได้เน้นความสำคัญของผู้หญิงแต่เพียงอย่างเดียว แต่เน้นความสัมพันธ์ของทั้งหญิงและชาย ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่วางอยู่บนฐานปัจจัยต่างๆ เช่น ชนชั้น ศาสนา เชื้อชาติและชาติพันธุ์อีกด้วย

2. แนวทาง GAD มองผู้หญิงในฐานะผู้ทำการเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่มองเพียงผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ ซึ่งไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงทุกคนจะเข้าใจ และตระหนักร่วมกันถึงการตกอยู่ในสถานะเป็นรองและจะนำไปสู่ความเข้าใจในโครงสร้างการเอารัดเอาเปรียบผู้หญิง

3. แนวทาง GAD ไม่ได้มุ่งไปที่บทบาทของผู้หญิงที่เน้นในด้านการผลิตซ้ำทางสังคม เพื่อที่จะเข้าใจแบบแผนชีวิตของผู้หญิงจะต้องมองเชื่อมโยงทั้งองค์กรทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งความสัมพันธ์ของชีวิตภายในครอบครัว และองค์กรอื่นๆ เช่น การทำงานในชีวิตประจำวัน

4. การพัฒนาในตัวของมันเองเป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อนที่ทำให้ปัจเจกบุคคลมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การทำให้ดีขึ้นในที่นี้หมายถึงความสามารถทางสังคมที่ต้องการสร้างสรรค์ทางวัตถุ และอารมณ์และตรวจสอบผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ซึ่งแนวทาง GAD จะตรวจสอบว่าใครได้ประโยชน์ใครเสียประโยชน์ สิทธิความเสมอภาคเท่ากันหรือไม่

5. แนวทาง GAD ให้ความสำคัญกับการกระจายผลประโยชน์การมีอำนาจ การถือครองผลประโยชน์ และต้องการให้ผู้หญิงจัดตั้งองค์กรของตนเองเพื่อเพิ่มอำนาจในระบบเศรษฐกิจและการเมืองมิใช่ถูกบีบบังคับให้อยู่ในบริเวณบ้าน

6. แนวทาง GAD ยังต้องการให้รัฐเข้ามาสนับสนุน โครงการสวัสดิการการดูแลเด็ก อันเป็นผลมาจากความขัดแย้งในครอบครัวและช่องว่างระหว่างวัย สนับสนุนนโยบายทางการศึกษา การจัดตั้งสหภาพเพื่อส่วนรวม และองค์กรชุมชน

สำหรับประเทศไทยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2525) เสนอว่าสตรีเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ เพราะสตรีมีประมาณครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมด หากได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศอย่างมีระบบก็จะส่งผลดีต่อเศรษฐกิจและสังคมส่วนรวมของประเทศ จากแนวคิดนี้ ในปี 2522 ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนากิจกรรมและบทบาทสตรีเพื่อทำหน้าที่จัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว 20 ปี ที่ใช้สอดคล้องในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติต่อไป ซึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ให้ความสำคัญกับคนในชุมชนมากขึ้น โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพในชุมชน ซึ่งสตรีในฐานะแม่บ้านก็ได้รับการสนับสนุนโดยมุ่งไปที่การมีส่วนร่วมและพัฒนา โดยจัดตั้งเป็นกลุ่ม เช่นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหรือกลุ่มผู้หญิง ซึ่งต่อมาก็ได้รับการสนับสนุนขึ้นเรื่อยๆจนถึงปัจจุบัน (วิเศษ, 2544)

2.1.2 การพัฒนาสตรีเกษตร

บทบาทสตรีเกษตรกรในด้านสังคมในอดีตสตรีไทยนับว่าเป็นผู้มีบทบาทในด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ มีการหล่อหลอมทางสังคม และรับภาระงานเฉพาะเพศมาโดยตลอด เช่น การให้กำเนิดบุตรธิดา การทำงานบ้านและความไม่เท่าเทียมกันทางกฎหมาย สตรีจึงมีส่วนร่วมในการใช้แรงงานที่ค่อนข้างสูง เนื่องจากผู้ชายวัยฉกรรจ์มักถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทหารภายใต้ระบบไพร่เป็นเวลานาน ดังนั้นสตรีจึงจำเป็นต้องเข้าจัดการงานด้านเกษตรกรรมและค้าขาย ทั้ง ๆ ที่เขาเหล่านั้นด้อยการศึกษา ขาดโอกาสเข้ารับการศึกษาเทคโนโลยีและทักษะต่างๆ (สุธีรา และเมธี, 2531) การพัฒนาสตรีเกษตรในระบบส่งเสริมการเกษตรสตรีเกษตรได้รับการกำหนดเป็นกลุ่มเป้าหมายในระบบส่งเสริมการเกษตร ตั้งแต่ปี 2511 และได้มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรครั้งแรกในปี 2515 ที่หมู่บ้านป่าคา อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และในปี 2519 ได้มีการบรรจุเจ้าพนักงานเคหกิจเกษตรประจำอำเภอ เพื่อให้ทำงานควบคู่กับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรอื่น ๆ เน้นการพัฒนาสุขภาพอนามัยของครอบครัว ส่งเสริมให้แม่บ้านเกษตรกรมีความรู้ด้านเคหกิจเกษตรและประกอบกิจการเพื่อหารายได้ให้แก่ครอบครัวปัจจุบันมีกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั่วประเทศ 12,626 กลุ่มสมาชิก 432,607 คน (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2546: 4) สถานภาพกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ไม่มีกฎหมายรองรับ มีแต่เพียงกฎข้อบังคับที่กำหนดกันเองของกลุ่ม แต่มีผลงานมากมาย ฝ่ายเคหกิจเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร (2528: 4) กล่าวว่า การที่จะส่งเสริมให้สตรีเกษตรได้มีโอกาสสูงขึ้นในการเพิ่มพูนความรู้และการพัฒนาขีดความสามารถในด้านการเกษตรนั้นนอกจากนโยบายโครงการต่างๆที่ให้การสนับสนุนอยู่แล้ว ความเข้าใจอันถูกต้องเกี่ยวกับบทบาทสตรีเกษตรของเจ้าหน้าที่ผู้ทำการส่งเสริมเกษตรกร ผู้เข้ารับความรู้และผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง บุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องมีความเข้าใจตรงกันในเรื่อง

บทบาทของสตรีเกษตร และต้องตระหนักว่าการพัฒนาการเกษตร จะไม่สามารถประสบความสำเร็จได้อย่างน่าพอใจ ถ้ายังยึดหลักเดิมว่าสตรีเกษตรมีบทบาทแต่เพียงการบ้านการเรือน และการเลี้ยงดูบุตรเท่านั้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

พงษ์ศักดิ์ (2534) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดกลุ่มไว้ว่า กลุ่มคือหน่วยงานที่เล็กที่สุดในระบบสังคม ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่อย่างน้อยสองคนเป็นสมาชิก สมาชิกแต่ละคนมีสถานภาพตลอดจนบทบาทและหน้าที่ที่ต่างกัน แต่บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับผูกพันซึ่งกันและกัน ในระยะเวลาและในลักษณะที่ก่อให้เกิดกิจกรรมเป็นวัฏจักรของกลุ่ม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเป็นสำคัญ การที่สามารถบ่งบอกหรือแยกลักษณะของกลุ่มออกได้ตามความหมายนั้นย่อมจะมีลักษณะเช่นนี้

1. กลุ่มจะต้องมีความสามัคคี ความเป็นปึกแผ่นหนึ่งใจเดียวในส่วนที่เกิดจากมวลสมาชิก
2. กลุ่มย่อมต้องเกิดความสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มหรือสมาชิก สมาชิกต้องมีโอกาสที่จะสร้างสรรค์ เรียนรู้จากผู้อื่น และทำงานร่วมกับผู้อื่น
3. มวลสมาชิกต้องมีความสามารถที่จะแสดงออกหรือทำงานร่วมกันที่จะนำกลุ่มเข้าสู่เป้าหมายได้

ประเวศ (2538) ได้อธิบายการรวมกลุ่มว่าเกิดขึ้นจากเงื่อนไขต่างๆ คือ การรวมกลุ่มเกิดจากการมีภาระปัญหาาร่วมกันในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน เช่น ปัญหาเรื่องการเกษตรในชุมชน ซึ่งกลุ่มเกิดขึ้นจากการที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปสนใจที่จะทำงานร่วมกัน มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน รวมทั้งมีอุดมการณ์ในเรื่องเดียวกัน เช่น อุดมการณ์ในการจัดการเออาร์ดเอเปริยบ

เสรี (2536) ได้ให้แนวคิดในการรวมกลุ่มคือ การรวมกลุ่มเกิดขึ้นจากการปรับตัวของชุมชนเพื่อต่อสู้กับการถูกเออาร์ดเอเปริยบจากภายนอกชุมชน โดยหันมารวมกลุ่มเพื่อดูแลทรัพยากรในชุมชน เช่น กลุ่มสับปะรด กลุ่มทอผ้า กลุ่มกระเทียม เป็นต้น

ม.ร.ว. อคิน (2538) ได้อธิบายถึงกลไกสำคัญที่เป็นพลังขับเคลื่อน ได้แก่ การรวมตัวของระบบเครือข่าย ความเข้มแข็งของการรวมตัวในระบบเครือข่ายในหมู่บ้านอีสาน เพื่อนบ้านใกล้เคียงกัน เมื่อประสบปัญหาหนึ่งๆ การรวมตัวพึ่งพาอาศัยกันสามารถระดมความคิดและกำลังกายเพื่อทำงานได้ง่าย เมื่อรวมตัวในระบบครอบครัวเข้มแข็งแล้วส่งผลให้การรวมตัวในระดับกลุ่มเข้มแข็งต่อไป ยกตัวอย่างกรณี กลุ่มสหกรณ์ข้าวของพ่อหลวงหนาน ซึ่งมีแนวคิดกลไกจากการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตัวเองและช่วยเหลือกันในชุมชน

สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ (2539 อ่างใน วรทัศน์, 2546) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรไว้ว่า กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร หมายถึง สตรีในภาคเกษตร มีความสนใจและตั้งใจรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพเกษตร โดยยึดมั่นอุทิศตนช่วยเหลือกลุ่ม และเพื่อนสมาชิกด้วยความเสียสละ เพื่อให้ครอบครัวและสังคมเกษตรกรมีความมั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถพึ่งพาตนเองได้

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแบ่งตามนโยบายของกรมส่งเสริมการเกษตรมีอยู่ 3 กลุ่มคือ

1. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในกลุ่มที่จดทะเบียนนิติบุคคลแล้วอันดับแรก
2. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในหมู่บ้านที่มีกลุ่มยุวเกษตรกรอยู่แล้วเป็นอันดับสอง
3. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั่วไปในหมู่บ้านจะรวมตัวกันขึ้นเป็นอันดับสาม แต่ไม่เป็นนิติบุคคล

บุคคล

โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

1. เพื่อส่งเสริมให้สตรีเกษตรกร ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพเกษตร ปรับปรุงความเป็นอยู่ในสังคมของเกษตรกรให้ดีขึ้น ภายใต้หลักการช่วยเหลือพึ่งตนเอง
 2. เพื่อสตรีภาคเกษตรพัฒนาบทบาทความสามารถของตนเอง ด้านการเกษตรและเคหกิจ เพื่อนำไปปรับปรุงการประกอบอาชีพ ให้รู้จักใช้ทรัพยากรในครอบครัว ได้แก่ แรงงาน ทุน เวลา วัสดุอุปกรณ์ ตามหลักวิชาการบริหารและการจัดการ ให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่และเกิดประโยชน์สูงสุด
 3. เพื่อให้แม่บ้านเกษตรกรใช้ความรู้การเกษตรและเคหกิจเกษตร สร้างกิจกรรมให้เพิ่มรายได้แก่ครอบครัว
 4. เพื่อให้กลุ่มของสตรีเกษตรกร เป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้และเป็นแกนนำในการพัฒนาอาชีพเกษตร สังคม และสิ่งแวดล้อม
 5. เพื่อให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นแหล่งรับบริการส่งเสริมด้านการเกษตรและเคหกิจเกษตร จากเจ้าหน้าที่ได้รวดเร็วและประหยัดงบประมาณ
 6. การดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจะต้องไม่ขัดต่อนโยบายและการบริหารของทางราชการและจะต้องไม่มีความมุ่งหมายทางการเมืองหรือเพื่อประโยชน์ทางการเมือง
- จากการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มแม่บ้านและการรวมกลุ่มทำให้ทราบถึงความหมายของการรวมกลุ่มว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรและมีวัตถุประสงค์เพื่ออะไรในการจัดตั้งเพื่อเป็นแนวทางการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

3. ทฤษฎีด้านการบริหารจัดการกลุ่มแม่บ้าน

การบริหารจัดการสามารถ แบ่งออกเป็น 4 ด้าน (Functions) คือ

จากการศึกษาของมณฑิเยอร์ (2549) เรื่อง การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน กลุ่มผลิตภัณฑ์จากผ้าในจังหวัดเชียงใหม่ ได้กล่าวว่า

2.1 ทฤษฎีด้านการจัดการ (Management) ตามทฤษฎีของ Harold Koontz อ้างใน มณฑิเยอร์ (2549) ไว้ว่าการจัดการสามารถแบ่งเป็น 5 อย่าง คือ

2.1.1 การวางแผน (Planning) หมายถึง กระบวนการในการใช้ความคิดอย่างรอบคอบ เพื่อทำการตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไร (What) ทำไมจึงทำ (Why) จะทำเมื่อไหร่ (When) ทำในพื้นที่ไหน (Where) ใครเป็นผู้รับผิดชอบ (Who) และจะดำเนินการอย่างไร (How)

2.1.2 การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้างของงานต่างๆ ตลอดจนอำนาจหน้าที่ในการทำงานให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้งานขององค์กรบรรลุผลสำเร็จได้

2.1.3 การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การคัดเลือกและการบรรจุคนเข้าทำงานและรักษาประสิทธิภาพการทำงานของพนักงานในตำแหน่งต่างๆ ในองค์กร ซึ่งผู้บริหารต้องวางแผนกำลังคนสำหรับตำแหน่งต่างๆ แล้วประเมินกำลังคนที่มีอยู่ จากนั้นดำเนินการคัดเลือกบุคคลที่มีความเหมาะสม และฝึกอบรมให้บุคลากรมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

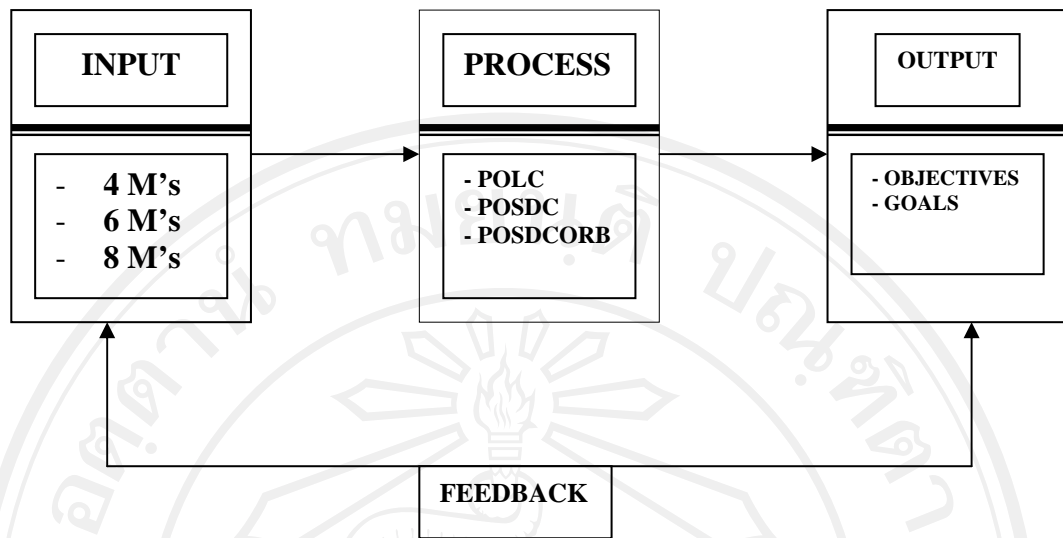
2.1.4 การสั่งการ (Directing) หมายถึง การใช้ความสามารถชักจูงคนของผู้บริหารให้ปฏิบัติงานอย่างดีที่สุด ให้องค์กรสามารถบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้

2.1.5 การควบคุม (Control) หมายถึง การกำกับให้กิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินงานไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนงานที่วางไว้

ศิริวรรณ และคณะ (2545) ได้ให้ความหมายการจัดการ คือกระบวนการนำทรัพยากรการบริหารมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามขั้นตอนการบริหารคือ

1. การวางแผน (Planning)
2. การจัดการองค์การ (Organizing)
3. การชี้นำ (Leading)
4. การควบคุม (Controlling)

ซึ่งจากความหมายดังกล่าวมีคำสำคัญ 3 คำ คือ กระบวนการ ทรัพยากรการบริหาร และ วัตถุประสงค์ สามารถนำมาเขียนเป็น แผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 ขั้นตอนของกระบวนการจัดการ

INPUT คือทรัพยากรการบริหาร (Management resources) อันได้แก่ **4 M's** ประกอบด้วยคน (Man) เงิน (Money) วัสดุ (Material) และวิธีการ/จัดการ (Method / Management) ถูกนำเข้าไปในระบบเพื่อการประมวลผลหรือการบริการที่เติบโตและพัฒนาก้าวหน้าไปพร้อมกับอุตสาหกรรมการผลิตและการบริการที่เติบโตและพัฒนาขึ้นไปอย่างรวดเร็วทำให้ทรัพยากรเพียง 4 ประการเริ่มไม่เพียงพอสำหรับเป้าหมาย จึงได้เพิ่มขึ้นอีก 2 M's เป็น **6 M's** ได้แก่ เครื่องจักรกล (Machine) และ การตลาด (Market) ในขณะเดียวกันการทำงานที่มองเห็นถึงความสำคัญ หรือคุณค่าของจิตใจของผู้ปฏิบัติงานมีมากขึ้น โดยให้ความสำคัญกับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของคนงานมากขึ้น จึงเพิ่มขวัญและกำลังใจ (Morale) เข้าไปเป็น **7 M's** และเมื่อโลกก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ระบบการสื่อสารไร้พรมแดนที่ติดต่อเชื่อมโยงกันเป็นระบบเครือข่ายครอบคลุมทั่วโลกทำให้การติดต่อสื่อสารรวดเร็วใครไม่รู้หรือไม่มีข้อมูลย่อมเสียเปรียบในเชิงธุรกิจจึงได้เพิ่ม ข้อมูลข่าวสาร (Message) เข้าไปในทรัพยากรกระบวนการผลิตรวมเป็น **8 M's** ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้จะเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ ไม่สิ้นสุดราบเท่าที่ระบบอุตสาหกรรมการผลิตการจัดจำหน่ายและการบริการยังคงพัฒนาและก้าวไปไม่หยุดยั้ง

PROCESS คือ หน้าที่หรือกิจกรรมขั้นพื้นฐานที่ผู้บริหารต้องกระทำ ในปัจจุบันยึดถือหน้าที่ 4 ประการ ได้แก่ POLC

- การวางแผน (Planning)
- การจัดองค์การ (Organizing)
- การชี้นำ (Leading)
- การควบคุม (Controlling)

ซึ่งมีพัฒนาการของแนวคิดมาตั้งแต่สมัยของ ฟาโย (Henri Fayol) ปี 1916 อ้างใน ศิริวรรณ (2545) ที่เห็นว่าหน้าที่การจัดการ ประกอบด้วย POCCC ได้แก่

- การวางแผน (Planning)
- การสั่งการ (Commanding)
- การควบคุม (Controlling)
- การจัดองค์การ (Organizing)
- การประสานงาน (Coordinating)

ต่อมาในปี 1937 กุลิกและเออร์วิค (Gulick และ Urwick) อ้างใน ศิริวรรณ (2545) เห็นว่า กระบวนการจัดการประกอบด้วย POCD CORB ได้แก่

- การวางแผน (Planning)
- การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing)
- การประสานงาน (Coordinating)
- การงบประมาณ (Budgeting)
- การจัดองค์การ (Organizing)
- การอำนวยการ (Directing)
- การรายงานผล (Reporting)

OUTPUT คือเป้าหมาย (Goals) หรือ วัตถุประสงค์ (Objectives) ขององค์การ ที่นำออกมาจากกระบวนการแปรรูปในขั้นตอนที่สอง เป้าหมายขององค์การสามารถแบ่งขยายได้เป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ

- องค์การที่มีเป้าหมายที่มุ่งแสวงหากำไร (Profit)
- องค์การที่มีเป้าหมายไม่มุ่งแสวงหากำไร (Non – profit)

หรืออาจแบ่งเป็นองค์การที่วัตถุประสงค์เพื่อการผลิตสินค้า กับองค์การที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บริการ (Services) ก็ได้

2.2 ทฤษฎีด้านการเงิน (System of Internal Control) มณฑิเยอร์ (2549) อ้างถึงทฤษฎีของ Harold Koontz หมายถึง กระบวนการที่ใช้ควบคุมดูแลการใช้ทรัพย์สินต่างๆ ของบริษัทให้เกิดประโยชน์สูงสุด ถูกต้องเหมาะสม สอดคล้องกับความจำเป็นในการปฏิบัติงานแต่ละอย่าง เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายของบริษัทที่กำหนดไว้ ตัวแปรที่นำมาใช้พิจารณา ได้แก่

แหล่งที่มาของเงินทุน (Sources of Total Assets) แหล่งที่มาของสินทรัพย์ทั้งหลาย ได้แก่ เงินสด หลักทรัพย์ระยะสั้น ลูกหนี้การค้า ตัวรับเงิน และสินค้าคงเหลือ แหล่งที่มาของหนี้สิน ได้แก่ หนี้สินระยะสั้น หนี้สินระยะยาว ตลอดจนค่าใช้จ่ายค้างจ่ายต่างๆ ส่วนของผู้ถือหุ้นเพิ่ม ได้แก่ การลงทุนเพิ่มของผู้ถือหุ้นและกำไรสะสมของผู้ถือหุ้น แหล่งที่ใช้ไปของเงินทุน (Source of the use of Assets) จะพิจารณาถึงการใช้จ่ายของเงินทุนในส่วนของสินทรัพย์ หนี้สินและส่วนของผู้ถือหุ้น ผลการดำเนินงานของบริษัท (The Financial Operation) ซึ่งจะพิจารณาถึงผลการดำเนินงานของบริษัทที่เกิดขึ้น

2.3 ทฤษฎีด้านการผลิต (Production Management) มณฑิเยอร์ (2549) อ้างถึง ทฤษฎีของ Harold Koontz หมายถึง การพิจารณาศึกษากิจกรรมทางการผลิตที่จำเป็นและมีผลต่อการก่อให้เกิดการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยที่ใช้นามาศึกษา ได้แก่ วัตถุประสงค์ของการผลิต การควบคุมการผลิต และคุณภาพการผลิต

2.4 ทฤษฎีด้านการตลาด ส่วนผสมทางการตลาด (Marketing Mix หรือ 4 P's) มณฑิเยอร์ (2549) อ้างถึง ทฤษฎีของ Harold Koontz หมายถึง ตัวแปรทางการตลาดที่ควบคุมได้ ซึ่งบริษัทใช้ร่วมกันเพื่อสร้างความพึงพอใจแก่กลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์ (Product) ราคา (Price) ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) และการส่งเสริมการตลาด (Promotion)

2.4.1 ผลิตภัณฑ์ (Product) หมายถึง สิ่งที่เสนอขายโดยธุรกิจเพื่อสนองความต้องการของลูกค้าให้พึงพอใจ ประกอบด้วย สินค้า (Goods) บริการ (Services) ความคิด (Ideas) สถานที่ (Places) องค์กร (Organizations) หรือบุคคล (Persons) โดยที่ผลิตภัณฑ์ต้องมีอรรถประโยชน์และมีคุณค่า (Utility and Value) ในสายตาลูกค้าจึงจะมีผลให้ผลิตภัณฑ์สามารถขายได้

2.4.2 ราคา (Price) หมายถึง สิ่งที่บุคคลต้องจ่ายสำหรับสิ่งที่ได้มา ซึ่งแสดงถึงมูลค่าในรูปเงินตรา หรืออาจหมายถึงจำนวนเงินหรือสิ่งอื่นที่จำเป็นต้องใช้เพื่อให้ได้มาซึ่งผลิตภัณฑ์หรือบริการ การกำหนดกลยุทธ์ด้านราคา ต้องคำนึงถึงการยอมรับของลูกค้าในมูลค่าของผลิตภัณฑ์

2.4.3 ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) หมายถึง โครงสร้างของช่องทางซึ่งประกอบด้วย สถาบันการตลาด และกิจกรรม ใช้เพื่อเคลื่อนย้ายผลิตภัณฑ์และบริการจากสถานที่ผลิตไปยังตลาดทำให้ผลิตภัณฑ์หรือบริการสามารถหาได้ง่ายสำหรับการบริโภค สถาบันที่นำผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาด เป้าหมายก็คือ สถาบันการตลาด ส่วนกิจกรรมที่ช่วยในการกระจายสินค้าประกอบด้วย การขนส่ง การคลัง และการเก็บรักษาสินค้า

2.4.4 การส่งเสริมการตลาด (Promotion) เป็นการติดต่อสื่อสารเกี่ยวกับข้อมูลระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อเพื่อสร้างทัศนคติและพฤติกรรมการซื้อ การติดต่อสื่อสาร เครื่องมือในการติดต่อสื่อสารมีหลายประการซึ่งอาจเลือกใช้หนึ่งอย่าง หรือใช้ผสมประสานกันโดยพิจารณาถึงความเหมาะสมกับลูกค้า ผลิตภัณฑ์ คู่แข่งขัน โดยบรรจุจุดมุ่งหมายร่วมกันได้ เครื่องมือส่งเสริมการตลาดที่สำคัญ คือ การโฆษณา (Advertising) การขายโดยใช้พนักงานขาย (Personal selling) และการส่งเสริมการขาย (Sales promotion)

การศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีด้านการบริหารจัดการเรียกได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญที่สุดสำหรับการศึกษานี้เพราะเน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการบริหารจัดการโดยตรง ในที่ การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยขอหยิบยกเพียงหลักการจัดการ 4M เท่านั้นเพื่อสะดวกในการดำเนินการ ซึ่งนำไปสู่การจัดทำแผนการกำหนดขอบเขตโครงการรวมถึงเป็นแนวทางในการปฏิบัติจริงเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆได้โดยตรง การศึกษาหลักการจัดการจึงเป็นทั้งหลักทฤษฎีวิชาการและแนวทางในการปฏิบัติซึ่งจะมีเป็นประโยชน์ต่อทีมวิจัยร่วมเป็นอย่างยิ่ง และทำให้ทราบถึงประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไขได้อย่างชัดเจน

4. แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีความหมายว่า การเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น ทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ซึ่งการมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิด 3 ประการคือ (ทวิทอง, 2527)

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลของบุคคลที่บังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อน และความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงร่วมใจกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มจะกระทำ การที่สนองตอบต่อความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดผลดีต่อการขับเคลื่อนองค์กรหรือเครือข่าย เพราะมีผลในทางจิตวิทยาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมย่อมเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ความคิดเห็นถูกรับฟังและนำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาเครือข่าย และที่สำคัญผู้ที่มีส่วนร่วมจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของเครือข่าย ความรู้สึกเป็นเจ้าของจะเป็นพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายที่ดีที่สุด (วันชัย, 2546)

หลักของการมีส่วนร่วม ในความหมายของการบริหารจัดการจะมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับ “การตัดสินใจ” นั่นคือ การมีส่วนร่วม จะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณค่าและอย่างชอบธรรม และต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Meaningful participations) ไม่วางระบบไว้ให้ดูเหมือนว่าได้จัดกระบวนการให้มีส่วนร่วมแล้วเท่านั้น

หากการตัดสินใจที่เกิดจากการมีส่วนร่วมมีความสมเหตุสมผลและชอบธรรมก็ต้องนำไปปฏิบัติ แต่ถ้าผู้มีอำนาจเห็นว่าการตัดสินใจนั้นไม่เหมาะสม ขัดกับการตัดสินใจของการมีส่วนร่วม ก็จะต้องอธิบายได้โดยมีมาตรฐานแห่งความชอบธรรมที่จะเลือกตัดสินใจเช่นนั้น โดยที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับได้

ทฤษฎีทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

ทฤษฎีทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา (Voluntary Participation) เป็นทฤษฎีที่ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของประชาชนในการพัฒนา ปัจจุบันมีการศึกษาและนำไปปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในหน่วยงานต่างๆ โดยถือว่าประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาเป็นทฤษฎีที่ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเอง การช่วยเหลือตนเองได้เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งจะกล่าวให้ละเอียดในบทต่อไป ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทฤษฎีนี้ยังแยกย่อยออกไปอีก เช่น ทฤษฎีการสร้างขวัญและกำลังใจ ทฤษฎีการปลุกกระดมมวลชน ทฤษฎีการสร้างผู้นำ ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบการบริหาร เป็นต้น (กฐิน, 2542)

การพัฒนาแบบประชาชนมีส่วนร่วม

การพัฒนาแบบประชาชนมีส่วนร่วม (Participatory) เป็นการพัฒนาแบบมีการร่วมมือกันระหว่างรัฐหรือผู้พัฒนากับประชาชนผู้ถูกพัฒนา เป็นการวางแผนร่วมกัน ดำเนินการพัฒนาร่วมกัน และประเมินผลการพัฒนาร่วมกันทำให้การพัฒนาสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของประชาชนซึ่งการพัฒนาแนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาการเกษตร คือมีแรงกระตุ้นทำให้เกิดการพัฒนา และแรงสนองตอบจากประชาชนเกิดขบวนการพึ่งพาตนเอง (Self help) ในที่สุด (กฐิน, 2542)

ทศพล (2538) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมที่เน้นในรูปกลุ่ม/องค์กร หรือชุมชนไว้ว่า หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มหรือชุมชน มีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องที่มีผลกระทบใดๆ ต่อการดำเนินชีวิตของตนเอง แล้วมีการแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของตน จนมาสู่การตัดสินใจกระทำการเพื่อใ้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น ๆ มีความร่วมมือและรับผิดชอบในกิจกรรมการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยในขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ มีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนรองรับ ประชาชนที่เข้าร่วมมีการพัฒนาภูมิปัญญาและการรับรู้สามารถคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจเพื่อกำหนดการดำเนินชีวิตของตนเองได้ ประชาชน หรือชุมชนได้พัฒนาขีดความสามารถของตน ในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็น

อย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน กระบวนการมีส่วนร่วมตาม ขั้นตอนการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วมในการ กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมี ส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการ ดำเนินงานตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์ โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงาน ประสานงาน และการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

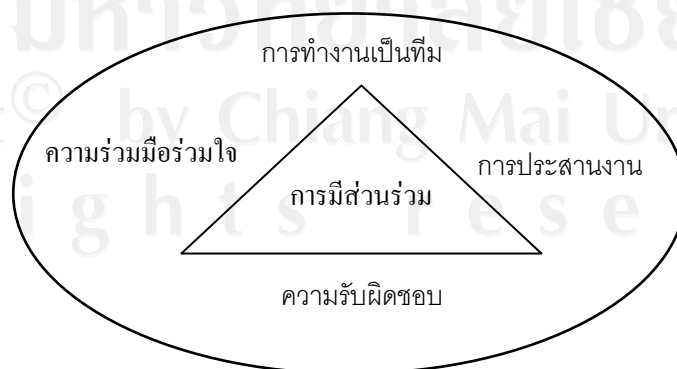
ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนมีส่วนร่วม ในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับประโยชน์อัน เกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วม ประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปแล้วนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจ ปรากฏในรูปของการประเมินย่อย เป็นการประเมินผลการหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของ การประเมินผลรวม ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

โดยสรุปแล้ว การมีส่วนร่วมคือ

การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ

Participation = Cooperation + Coordination + Responsibility

แผนภูมิที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

การประสานงาน หมายถึง ช่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการทำกิจกรรมหรือการมีส่วนร่วมในการทำงาน

ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการกระทำงานและในการกระทำงานและในการทำให้เชื่อถือไว้วางใจ

ดังนั้น การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ (ความร่วมมือร่วมใจ) โดยกระทำงานดังกล่าวในช่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ คือถูกจังหวะ และเหมาะสม (การประสานงาน) กับทั้งการทำงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่า เชื่อถือไว้วางใจได้ (ความรับผิดชอบ)

นิคม (2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา ซึ่งจะเห็นได้ว่ากิจกรรมการพัฒนาใด ๆ ก็ตามหากประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของและลงมือดำเนินกิจกรรมด้วยตัวเองแล้ว กิจกรรมนั้นก็อาจจะสำเร็จและดำรงอยู่ได้ แต่ถ้าหากประชาชนมีความรู้ มีความเข้าใจในกระบวนการอย่างทอ่งแท้ สามารถมองเห็นและคาดหวังไว้ในผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับตัวเองครอบครัวและชุมชน ทั้งยังได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ จนเกิดตระหนักในปัญหาของตนเองและค้นหาทางแก้ไขเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลง จนเกิดการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมจะช่วยให้ทีมวิจัยมีความเข้าใจในหลักการปฏิบัติและการจัดการกลุ่มได้ชัดเจนขึ้นในความหมายของการมีส่วนร่วมโดยแท้จริง ซึ่งมีหลักการง่ายๆไม่ซับซ้อน และเหมาะสมกับการดำเนินงานกลุ่มเป็นอย่างยิ่ง

4.1 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

หมายถึง การเรียนรู้ และแสวงหาความรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของหมู่คณะ คือระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย โดยจะเริ่มตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผลและร่วมรับผลที่เกิดจากการดำเนินงานและสรุปบทเรียนตลอดจนร่วมหาวิธีแก้ไขปัญหา และร่วมพัฒนาต่อไป

สิทธิณัฐ (2546) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่น่าจะเหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนา หรือแก้ปัญหาของ

คนที่อยู่กับปัญหาในบริบทชุมชน โดยมีผู้เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ฝ่าย ฝ่ายแรก คือ ชาวบ้าน อันประกอบด้วย แกนนำ กลุ่มผู้ที่อยู่กับปัญหา ฝ่ายที่สอง นักพัฒนาที่มีภารกิจในชุมชน ทั้งที่มาจากหน่วยของรัฐ หน่วยงานพัฒนาเอกชน หรือจากองค์กรศาสนา การกุศลต่าง ๆ ฝ่ายที่สาม นักวิชาการที่เป็นนักวิจัย ผู้ต้องการแสวงหาคำตอบแบบใหม่ เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน โดยมีกระบวนการที่เฉพาะเจาะจง (Specific paradigm) กับปัญหาหนึ่ง และเชื่อว่า เป้าหมายคือ การแก้ปัญหา และการพัฒนาใหม่หรือปรับปรุงข้อค้นพบ ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดทฤษฎีที่เหมาะสมกับปัญหา รวมทั้งมีวิธีการวิจัย และจริยธรรมทางการวิจัยที่เหมาะสม ทั้งสามฝ่ายร่วมใช้กระบวนการ PAR เพื่อทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในการวิเคราะห์ และจัดการแก้ปัญหาของกลุ่มผู้ที่อยู่กับปัญหาให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จะเน้นการยอมรับ หรือความเห็นพ้องจากชาวบ้านเป็นสำคัญ

ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีปรัชญาเพื่อมุ่งช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม เชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่สามารถเป็นประโยชน์สูงสุด หาวิธีแก้ปัญหาของตนเองเมื่อถึงคราวที่ตนจะต้องตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร

หลักการการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่บ้านคนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา
2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริมยกระดับและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขาให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง
3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมายตลอดจนนำไปใช้อย่างเหมาะสม
4. สนใจในปรีทศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน
5. ปลดปล่อยความคิด สามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรีในการมองสถานการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณญาณในการวิเคราะห์ วิจัย ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่าง ๆ สามารถยื่นข้อคัดค้านพลังอิทธิพลจากภายนอก หรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ

จุดเด่นของ PAR

- คำถามวิจัย เกิดจากปัญหาในกลุ่มชุมชน
- เก็บข้อมูลสามเ้า สหวิทยาการ ข้อมูลหลายแหล่ง
- วิเคราะห์ร่วมกันในพื้นที่ทันที ไม่ใช่สถิติซับซ้อน
- นำเสนอผลการตรวจสอบร่วม มีเสนอหลายรูปแบบทุกฝ่ายร่วมเสนอ
- บทบาทนักวิจัย ภายนอก-ภายใน คนในชุมชน และคนนอกชุมชน
- ความเที่ยงตรง

คุณลักษณะของ PAR

- เป็นกระบวนการทางสังคม ที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัจเจกชน
- เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคน
- เน้นการปฏิบัติที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนในอดีต องค์กร ศึกษาวิธีปฏิบัติให้ดีขึ้น
- ปลุกจิตสำนึกให้คนคลี่คลายเอาชนะปัญหา
- เน้นการวิพากษ์ สะท้อนตัวเอง
- เป็นวงจรการเรียนรู้ เพื่อการเปลี่ยนแปลง
- ใช้แนวทางผสมผสาน เน้นเทคนิคการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และปฏิบัติร่วมกัน

ขั้นตอนการวิจัยแบบ PAR

พัชนี และอเล็กซานดรา (Alexandra) แห่งองค์กร Food and Agriculture Organization of the United Nations Office for Asia and the Pacific ได้เขียนหนังสือ “Taking Hold of Rural Life” เป็นภาษาอังกฤษและแปลเป็นภาษาไทยโดย สุนทร และวิศนิ (2534) ได้ให้ความหมายของการวิจัยแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นกระบวนการค้นคว้าร่วมกันของเพื่อนร่วมงานวิจัยในการศึกษาสถานการณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูลและร่วมเรียนรู้ไปด้วยกัน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการเชิงสะท้อนให้เห็นภาพอันถูกต้องและแท้จริงของชีวิตในหมู่บ้าน การวิจัยแบบมีส่วนร่วมยังชี้ให้เห็นวิถีทางการแก้ไขที่เหมาะสมกว่าได้อีกด้วย

การวิจัยโดยมีส่วนร่วมในการพัฒนา หรืองานวิจัยเพื่อการพัฒนา หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีการประยุกต์ข้อมูลที่ศึกษาได้เพื่อหาทางแก้ปัญหา และทำกิจกรรมไปพร้อมๆ กัน พอสรุปขั้นตอนสำคัญได้ดังนี้

1. การพิจารณาหาปัญหา โดยเปิดโอกาสให้ใช้ภูมิปัญญาของกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่มีมุมมองและวิธีการวิเคราะห์ปัญหาต่างกัน โดยอาศัยความเข้าใจในคุณค่า ค่านิยม วัฒนธรรม และบรรทัดฐานในการประพฤติดั้งเดิมของชาวบ้าน หรือกลุ่มเป้าหมาย อาจจะโดยวิธีการอภิปรายกลุ่ม การ

ทัศนศึกษา การเยี่ยมชมงานต่างพื้นที่ การปรึกษาหารือกับผู้อำนวยการ การทดสอบ การทดลอง ตลอดจนการศึกษาจากสื่อต่างๆ เช่น เอกสาร คน สถานการณ์ สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและวีดิทัศน์ เป็นต้น

2. การจัดกลุ่มและประเภทของปัญหา เช่น ด้านอาชีพด้านสังคม สิ่งแวดล้อม การศึกษา หรืออาจจะแบ่งประเด็นย่อยออกไปอีกก็ได้ แต่ต้องมีความเชื่อมโยงกับประเด็นใหญ่

3. การเลือกวิธีการและออกแบบการวิจัย โดยเลือกปัญหาและวิธีการวิจัยที่เหมาะสม ผ่านการใช้กระบวนการกลุ่มแบบไม่ชี้นำและให้กลุ่มเป้าหมายหรือชาวบ้านมีส่วนในการออกแบบการวิจัย โดยเฉพาะเครื่องมือวิจัยในรูปแบบ แบบสอบถาม ประเด็นการอภิปรายกลุ่ม ประเด็นการสังเกต หรือสัมภาษณ์ เป็นต้น

4. การจัดเก็บและรวบรวมข้อมูล หลังจากมีการทดสอบและปรับปรุงเครื่องมือวิจัยในสนามแล้ว ก็มีการดำเนินการ ดังนี้

4.1 การศึกษาสภาพปัจจุบัน โดยอาศัยความร่วมมือ และเรียนรู้กันระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัย ซึ่งเป็นการสร้างความตระหนัก และเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Transformation)

4.2 การศึกษาสถานการณ์ที่คาดหวัง ภายใต้ประเด็นที่กำหนดไว้ ในกรณีนี้ผู้เขียนควรเข้าใจว่าข้อมูลแต่ละเรื่องสามารถพิจารณาได้หลายมุมมอง การคว่นสรุปอาจจะทำให้เกิดความผิดพลาด ฉะนั้น จำเป็นต้องมีใจกว้าง และอดทนต่อการเรียนรู้ของชาวบ้านในการศึกษาสถานการณ์ดังกล่าว

5. การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งสภาพปัจจุบัน และที่คาดหวังจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลหลากหลาย และการคัดเลือกข้อมูลที่เหมาะสมกลุ่มเป้าหมายต้องใช้ความคิด ความรู้สึก ประสบการณ์ และอาจจะต้องหาข้อมูลเพิ่มเติมขึ้นอีก

สุนทร และวิศนี (2534) ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า PAR จะก่อให้เกิดมิติใหม่ที่มีมักจะไม่มีในการวิจัยทางวิชาการทั่วไป โดยเปรียบเทียบในตาราง ดังนี้

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบระหว่างการวิจัยวิชาการแบบการวิจัยแบบ PAR

แบบวิชาการ	แบบ PAR
- อาศัยหัวข้อเรื่อง	- อาศัยกระบวนการ
- ผู้เขียน	- ผู้ร่วมการวิจัย (รวมผู้ถูกวิจัย)
- พิสูจน์สมมติฐาน	- การร่วมกันหาสมมติฐาน
- หลีกเลี่ยงความลำเอียงในคุณค่า (Value-bias)	- รวมความลำเอียงในคุณค่าเข้าไว้ด้วยกัน

6. การรายงานและนำเสนอ อาจเป็นรูปเอกสารการประชุมชี้แจง แผนภูมิฝาผนัง หรือแม้แต่การออกรายการวิทยุในชุมชน เพื่อให้ทุกคนในชุมชน เพื่อให้ทุกคนในชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการ ได้มีส่วนร่วมรับรู้และวิเคราะห์หรือวิจารณ์ต่อเนือง

7. การวางแผนอย่างมีส่วนร่วม หลังจากการนำเสนอผลการวิจัยแล้ว กลุ่มวิจัย PAR จำเป็นต้องมีความเห็นสอดคล้องกัน เพื่อนำไปสู่การวางแผนงานอย่างมีส่วนร่วม อันประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

- การจำแนกปัญหา
- กำหนดจุดประสงค์และเป้าหมาย อาจจะเป็นทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ
- กำหนดทรัพยากร และวางแผนงบประมาณที่จำเป็นต้องใช้
- เตรียมแผนปฏิบัติ ทั้งด้านกลุ่มเป้าหมาย เวลาสถานที่ เทคนิค กระบวนการ และขั้นตอน

ของงานธุรการ และวิชาการ

8. การจัดการและดำเนินการ โดยช่วยให้กลุ่มเป้าหมายมีทักษะในการจัดการ และจะเกิดการตื่นตัว มีความตระหนัก และติดตามงานอย่างใกล้ชิด และมีโอกาสในการเพิ่มศักยภาพในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์งานอื่นๆ และการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ดังนั้นกลุ่มเป้าหมาย

- ต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- มีแรงบันดาลใจ ความสามารถ และความพร้อมที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ

- ลดแรงต่อต้านหรือไม่มีแรงต่อต้านต่อสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจ และมีส่วนร่วมร่วมดำเนินการที่สอดคล้องกับความต้องการและปัญหาของเขา

การจัดการ และดำเนินการกิจกรรมที่กำหนดไว้ มักจะมี 6 ขั้นตอน คือ

- 1) ศึกษาแผนและเตรียมขั้นตอนปฏิบัติ
- 2) ดำเนินการในภาคปฏิบัติ
- 3) ติดตามและทบทวนการปฏิบัติงาน
- 4) แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติงาน
- 5) จัดการผลผลิตและแบ่งสรรผลประโยชน์
- 6) ประเมินผลและรายงานต่อผู้เกี่ยวข้อง

9. การติดตามและประเมินผลอย่างมีส่วนร่วมที่กลุ่มเป้าหมายมีส่วนที่จะให้ข้อมูลย้อนกลับอย่างต่อเนื่องว่ากิจกรรมนั้นๆ เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยครอบคลุมทุกกระบวนการ เช่น กระบวนการทำงาน กิจกรรมของผู้เกี่ยวข้อง ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ปัจจัยป้อนที่ใช้และจำเป็น ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ ผลลัพธ์ที่ได้ และ

ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เกี่ยวข้องด้านต่างๆ และแม้แต่ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจการเมือง และธรรมชาติ ทั้งนี้ การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมมักมี 5 ขั้นตอน คือ

- 1) กำหนดจัดระบบและลำดับความสำคัญของเรื่องที่ติดตามและประเมินผล
- 2) สร้างตัวชี้วัดที่บอกถึงความเปลี่ยนแปลงตามจุดประสงค์ของโครงการ เช่น ตัวชี้วัดทางสังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ เป็นต้น
- 3) สร้างเครื่องมือ เพื่อใช้ในการติดตามและประเมินผลและการแบ่งความรับผิดชอบ
- 4) การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลโดยให้โอกาสอย่างเต็มที่แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ
- 5) การรายงานและเผยแพร่

โดยสรุปแล้ว PAR เป็นกระบวนการวิจัยที่ให้โอกาสแก่กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์หาทางเลือก ตัดสินใจ และดำเนินการแก้ไขปัญหาคตามที่เลือกไว้ แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นอีกหนึ่งแนวทางการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การออกแบบกระบวนการวิจัย ที่เป็นแนวทางในการเพิ่มศักยภาพและความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเพราะใช้หลักการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งทีมวิจัยร่วมสามารถที่จะนำกระบวนการและวิธีการต่างๆ ไปใช้ได้ในการทำงานของแต่ละกลุ่ม รวมถึงการปฏิบัติงานหรือการวางแผนงานของผู้วิจัยเอง

4.2 แนวคิดบทบาทของวิทยากรกระบวนการ

ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและขบวนการประชาคม โดยเฉพาะการจัดเวทีประชาคม การประชุมกลุ่มต่าง ๆ จำเป็นจะต้องมีผู้ที่จะทำให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมายโดยรูปแบบในจุดมุ่งหมายเช่นกัน ในขณะที่เดียวกัน ก็มีการใช้เครื่องมือและเทคนิค ที่หลากหลายขึ้นในกระบวนการต่าง ๆ จึงเกิดคำที่ใช้เรียกผู้ที่ทำหน้าที่นี้ ว่า วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) ซึ่งในความหมายตรงตามรากศัพท์ แปลว่า ผู้ที่ทำให้เกิดความสะดวก หรือผู้ที่ทำให้เกิดความง่าย ซึ่งในความหมายของการเรียนรู้ น่าจะหมายถึงผู้ที่เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ ส่วนความหมายที่เป็นคำจำกัดความนั้นมีผู้ให้นิยามดังนี้

วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) คือ คนกลางที่ช่วยจัดและดำเนินการพบปะประชุมอบรมให้เกิดการคิดที่เป็นระบบ มีอิสระทางความคิดและสามารถสื่อสารทำความเข้าใจกันอย่างตรงไปตรงมา ด้วยการนำเทคนิคและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญ

นอกจากนี้วิทยากรกระบวนการยังช่วยสร้างเสริมบรรยากาศแห่งมิตรภาพ ความร่วมมือที่จริงจัง จริงจัง และจัดอุปสรรคทางวัฒนธรรมที่ทำให้การคิดและการสื่อสารขาดประสิทธิภาพ (กองฝึกอบรม กรรมการพัฒนาชุมชน. 2545 อ้างถึง ทวีศักดิ์. 2542)

Facilitator ยังถูกเรียกในชื่ออื่นว่า “ผู้อำนวยกลุ่ม” ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในอันที่จะทำให้มีหลักประกันได้ว่า สมาชิกกลุ่มได้ใช้วิธีการทำงานที่ก่อให้เกิดประสิทธิผล โดยใช้เวลาที่สั้นหรือน้อยที่สุดในการทำงาน (กองฝึกอบรม กรรมการพัฒนาชุมชน. 2545 อ้างถึง วรภา:-) และยังให้ความหมายเชิงพฤติกรรมศาสตร์ด้วยว่า ผู้อำนวยกลุ่ม คือ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์ และให้ข้อมูลย้อนกลับถึงสิ่งที่ได้สังเกต ไม่ว่าจะเป็นในด้านเนื้อหา วิธีการทำงานซึ่งรวมทั้งขั้นตอนการทำงานของกลุ่ม โดยผู้อำนวยกลุ่มจะทำหน้าที่ไปถึงการเป็นผู้กระตุ้นให้กลุ่มได้พิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อให้งานของกลุ่มบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

บทบาทวิทยากรกระบวนการ ได้แก่

1. เป็นผู้จัดกระบวนการให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นผู้ให้ความรู้และเป็นผู้รับความรู้
2. เป็นโค้ช คอยชี้แนะ ตั้งคำถาม สะท้อนความคิด
3. เป็นกลาง ไม่อคติ เป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อแรงกดดันของอำนาจใด
4. เป็นกระจกสะท้อนให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ ได้เห็นและยอมรับตัวตน ศักยภาพของตนเองและผู้อื่น และเห็นหนทางที่จะพัฒนาได้
5. เป็นผู้รับผิดชอบดูแลทิศทางของกระบวนการ พร้อมจะปรับให้เข้ากับบรรยากาศ/สถานการณ์แต่ละช่วง
6. เป็นผู้ให้กำลังใจในการเปลี่ยนแปลง
7. เป็นผู้สนับสนุนการมีส่วนร่วมทางความคิด จัดการกับความคิดที่หลากหลายอย่างสร้างสรรค์

8. เป็นผู้นำในการยกระดับความคิดของผู้เข้าร่วมกระบวนการให้ขึ้นไปสู่ขั้นที่สูงขึ้น

หน้าที่ของวิทยากรกระบวนการ

1. ทำความเข้าใจเป้าหมายและจุดประสงค์ของการประชุม
2. เตรียมประเด็นหลัก ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ เพื่อมอบหมายให้กลุ่มระดมสมอง กำหนดกิจกรรมและกระบวนการที่สอดคล้องต่อเนื่องตามลำดับ
3. ประสานงานกับผู้จัดประชุมเพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญสำหรับผู้เข้าร่วมประชุม ใช้ประกอบการประชุม โดยส่งให้ผู้เข้าประชุมล่วงหน้าหรือจัดนิทรรศการในวันประชุม หรือนำมาจุดประกายในช่วงเปิดประชุม (ทั้งนี้พิจารณาเกี่ยวกับจุดประสงค์การประชุมและศักยภาพของกลุ่มผู้เข้าประชุมด้วย) หรืออาจเป็นข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ผู้จัดการประชุมต้องการนำเสนอ

4. ประสานงานกับผู้จัดการประชุมในการกำหนดให้ผู้เข้าประชุมต้องสามารถอยู่ร่วมกระบวนการได้ตลอด รวมทั้งวิทยากรกระบวนการควรทราบข้อมูลพื้นฐานของชุมชน/บุคคลเพื่อปรับกระบวนการ/วิธีนำเสนอ
5. ประสานงานกับผู้จัดการประชุม เรื่อง ลักษณะที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมใน การเรียนรู้ และการทำกิจกรรม เช่น มีบรรยากาศเป็นส่วนตัว ห้องประชุมไม่คับแคบเกินไป มีกระดาน/ผนังที่ไว้ติดแผ่นพลิก
6. ประสานงานกับผู้จัดการเรื่อง วัสดุอุปกรณ์ เครื่องเขียนที่จำเป็น
7. เตรียมงานและนัดหมายที่มหาวิทยาลัยประชุมเพื่อทบทวนบทบาทหน้าที่ เป้าหมายและจุดประสงค์ ลำดับการเรียนรู้ รวมทั้งการเตรียมการล่วงหน้า เช่น ใบงาน เกม
8. หน้าที่สำคัญ คือ กระตุ้นให้สมาชิกทุกคนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน สะท้อน/ทบทวน/เชื่อมโยง สรุปประเด็นให้ตรงกับความหมายที่แท้จริงของสมาชิกในกลุ่ม ใช้ศิลปะในการตัดการอภิปรายที่ยืดเยื้อเกินความจำเป็น/นอกประเด็น /อาจกระทบต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งในทางเสียหาย
9. สร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง มีความสนุกสนานในการแสดงความคิดเห็น กระตุ้นให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกที่เข้าประชุม
10. สร้างความชัดเจนในข้อความของสมาชิกบางคนที่เขียนหรือพูดแล้วไม่สื่อความหมายตามประเด็น ต้องซักถาม ให้เขียนหรืออธิบายเพิ่มเติม
11. ต้องสามารถยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนกำหนดเวลาและกระบวนการได้ตามความจำเป็น ซึ่งจะทำให้กระบวนการราบรื่น ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่
12. ไม่มีหน้าที่บอกหรือสอนว่า ชุมชนมีปัญหาอะไร จะแก้ไขอย่างไร อนาคตควรเป็นอย่างไร แต่มีหน้าที่ในการกระตุ้น อธิบาย แม้กระทั่งการยกตัวอย่างเพื่อให้สมาชิกมองเห็นภาพหรือได้ข้อมูลประกอบการทำกิจกรรมได้ และยังมีหน้าที่ช่วยสรุปใจความ กรณีสมาชิกกลุ่มมีปัญหาที่บอกได้แต่สรุปเป็นใจความที่เหมาะสมไม่ได้
13. ต้องกำนึ่งเสมอว่า กระบวนการประชุมปฏิบัติการ/การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการลงมือกระทำเพื่ออนาคตที่ดีกว่า การมีกิจกรรมลงมือทำต่อเนื่องจากการประชุมต่างหากที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างแท้จริง
14. ประสานงานให้สมาชิกกลุ่มสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ทรัพยากรที่จำเป็น เพื่อให้กลุ่มสามารถวิเคราะห์ ตัดสินใจและปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิติพงศ์ (2547) ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มทอผ้า ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน” การศึกษาพบว่า ระดับการศึกษา ผลตอบแทนที่ได้รับ ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม และระดับการมีส่วนร่วมกิจกรรมกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับระดับความสำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

กาญจนา (2534) ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจังหวัดลำพูนที่ได้รับรางวัลดีเด่น” พบว่า แม่บ้านเกษตรกรมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มในด้านสละแรงงาานมากที่สุด รองลงมามีส่วนร่วมโดยเข้าร่วมประชุมร่วมติดตามประเมินผลและร่วมแสดงความคิดเห็นน้อยที่สุด

บุญเลิศ (2538) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จระดับต่างๆของจังหวัดปราจีนบุรี” พบว่า

1.ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั้ง 3 ระดับไม่มีความแตกต่างกันทางด้านรายได้การเกษตรและพื้นที่ทำกินของครอบครัว

2.ปัจจัยด้านการสื่อสาร สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั้ง 3 ระดับ มีความแตกต่างกันทางด้านความถี่ในการติดต่อพบปะกับเจ้าหน้าที่ ทางด้านความถี่ในด้านการเข้าเมือง และทางด้านประสบการณ์การฝึกอบรม

3.ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาและอื่นๆ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั้ง 3 ระดับ มีความแตกต่างกัน ทางด้านความรู้ในวัตถุประสงค์และการดำเนินงานของกลุ่ม ทางด้านความเชื่อถือของเจ้าหน้าที่ ทางด้านความคาดหวังที่จะได้รับความรู้และผลประโยชน์จากการเป็นสมาชิก

พรหมพันธุ์ (2543) ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อระดับความสำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรประสบความสำเร็จในระดับปานกลางในเรื่องของความรู้ในการบริหาร ความรู้เกี่ยวกับการจัดการและการดำเนินธุรกิจ การได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และความพึงพอใจในผลตอบแทนจากกลุ่มแม่บ้านอยู่ในเกณฑ์ปานกลางเช่นกัน ส่วนปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ได้แก่ อายุและระดับการศึกษา ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม การติดต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและการดำรงตำแหน่งสังคม และปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่รายได้นอกภาคเกษตร รายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และการดำเนินธุรกิจส่วนรวมของกลุ่ม มีผลต่อระดับความสำเร็จของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

พิสมัย (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่ได้รับการรับรองคุณภาพมาตรฐาน ตามกระทรวง

สาธารณสุข พบว่า สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรได้ดำเนินการจัดตั้งขึ้นเนื่องจากต้องการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาอาชีพสร้างกิจกรรมเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิด ประโยชน์ ส่งเสริมการทำงานแบบมีส่วนร่วมเพื่อความมั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เจ้าหน้าที่ ส่งเสริมการเกษตรจะเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งให้คำแนะนำแก่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยร่วมกัน กำหนดแนวทางการดำเนินงานกลุ่มการแปรรูปให้ตรงกับปัญหาและความต้องการ กลุ่มแม่บ้าน เกษตรจะมีการประชุมจัดตั้งเลือกคณะกรรมการในการบริหาร คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ประกอบด้วย ตำแหน่งต่างๆ คือ ประธาน รองประธาน เลขานุการ เภรญญิก ประชาสัมพันธ์ เพื่อ ดำเนินงานการบริหาร โครงการและกิจกรรมต่างๆ ศักยภาพของแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันอย่าง เห็นได้ชัด โดยเฉพาะจำนวนสมาชิกที่มีส่วนร่วมในกลุ่มแปรรูป การถือหุ้นและการแบ่งส่วนของ เงินปันผลให้กับสมาชิก อีกทั้งขาดการทำบัญชีพื้นฐานอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอน

ของไย (2535) ศึกษาเรื่อง “บทบาทการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรใน อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ” พบว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มปรากฏผลดังนี้

1. การประชุมประจำเดือน มีผู้เข้าร่วมประชุมน้อยที่สุด 10 ครั้ง/ปี มากที่สุด 12 ครั้ง/ปี
2. กิจกรรมส่วนบุคคล สมาชิกกลุ่มทั้งหมดทำกิจกรรมเกี่ยวกับพืชและเคหกิจเกษตรส่วน กิจกรรมเกี่ยวกับสัตว์ ร้อยละ 63.3
3. กิจกรรมรวมสมาชิกกลุ่มได้ร่วมปฏิบัติกิจกรรมเกี่ยวกับพืช ร้อยละ 79.4 กิจกรรม เกี่ยวกับเคหกิจการเกษตรร้อยละ 63.9 และกิจกรรมเกี่ยวกับสัตว์ ร้อยละ 26.7
4. กิจกรรมกลุ่มย่อย สมาชิกกลุ่มกิจกรรมด้านเคหกิจ ร้อยละ 58.3 กิจกรรมด้านพืชร้อยละ 45.6 และกิจกรรมด้านสัตว์ ร้อยละ 41.0
5. กิจกรรมพิเศษและสาธารณประโยชน์ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทุกคนได้ร่วมกันทำ กิจกรรม

รังสรรค์ และคณะ (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจชุมชน ในประเทศไทย พบว่า ปัจจัยภายในและภายนอกมีผลต่อการพัฒนาหรือความสำเร็จของธุรกิจ ชุมชน/เครือข่ายร่วมกัน ปัจจัยภายในที่มีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจชุมชน/เครือข่ายประกอบด้วย ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งที่สำคัญได้แก่ คณะกรรมการ คณะกรรมการของกรณีศึกษาส่วนใหญ่เป็นผู้มี พฤติกรรมดี ซื่อสัตย์ เสียสละ มีความสามารถ และได้รับการยอมรับจากผู้นำและชาวบ้านในชุมชน นอกจากทรัพยากรมนุษย์แล้วเงินทุนก็เป็นปัจจัยภายในที่สำคัญเช่นกัน

ปัจจัยภายในที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง คือ ระบบการจัดการ ซึ่งพบว่า ระบบการจัดการของ ธุรกิจชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่สมบูรณ์นัก นอกเหนือจากกรรมการแล้วองค์ประกอบอื่นของการ

จัดการ ได้แก่ สมาชิกและพนักงานยังมิได้ทำงานอย่างที่ควรจะเป็น และประเด็นที่น่าเป็นห่วง คือ การจัดการที่ดำเนินการอยู่ในธุรกิจชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่มีระบบเท่าที่ควร

สำหรับปัจจัยภายนอก ปัจจัยที่สำคัญได้แก่ ลักษณะพื้นฐานของชุมชน (พื้นฐานความคิดในการทำงานร่วมกัน ชื่อเสียงทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิม) องค์กรสนับสนุน ซึ่งมีความหมายรวมถึงตั้งแต่ความสามารถของเจ้าหน้าที่ วิธีการในการส่งเสริม และรูปแบบและขนาดของการให้ความช่วยเหลือ นอกจากองค์กรสนับสนุนแล้ว คู่ค้าก็ถือว่าเป็นอีกองค์กรหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจชุมชน/เครือข่าย การศึกษาในประเด็นนี้ได้ข้อสรุปว่าการมีคู่ค้าที่ดีโดยเฉพาะคู่ค้ารายใหญ่ที่มีความต่อเนื่องเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาอย่างมาก

วิทยา (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ปัจจัยหลักที่สำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน ปัจจัยเกี่ยวกับความเป็นผู้นำ ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ปัจจัยเกี่ยวกับตัวสมาชิก ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ และปัจจัยที่เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร

อาตุล (2539) ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มสมาชิกไม่เข้าร่วมกิจกรรมสูง แสดงให้เห็นว่าสมาชิกยังไม่เห็นความสำคัญในการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มโดยผลสะท้อนที่เห็นได้ชัดคือ

1. การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ในกิจกรรมที่จัดขึ้น
2. ความไม่ต่อเนื่องของกิจกรรม
3. กิจกรรมที่จัดไม่เป็นที่สนใจของสมาชิกกลุ่ม

จากการทบทวนองค์ความรู้ดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้มาเป็นแนวทางในการออกแบบกรอบแนวคิดการวิจัยดังแผนภูมิที่ 3 ดังนี้

แผนภูมิที่ 3 กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิเคราะห์ศักยภาพและความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรใน ต.ป่าสัก อ.เมือง จ.ลำพูน

1. ข้อมูลศักยภาพด้านการบริหารจัดการของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่เป็นอยู่

2. ข้อมูลความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่เป็นอยู่

3. การวิเคราะห์ปัจจัย/เงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสามารถพัฒนาแนวทางการเพิ่มศักยภาพด้านการบริหารจัดการกลุ่มและความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตำบลป่าสักให้ดีขึ้น

แนวทางการเพิ่มศักยภาพและความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรใน ต.ป่าสัก อ.เมือง จ.ลำพูน

ขั้นเตรียมการ

1. การสำรวจจำนวนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในตำบลป่าสัก
2. การสอบถามข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับกลุ่ม
3. มีการจัดเวทีเพื่อค้นหาโจทย์และทีมวิจัยร่วม
4. การค้นหาทีมวิจัย

ขั้นดำเนินการ

1. การร่วมวางแผนการปฏิบัติการงานวิจัย
2. การปฏิบัติงานตามแผนงานปฏิบัติการ
 - แนวทางการปฏิบัติการเพิ่มศักยภาพด้านการจัดการกลุ่ม
 1. การวิเคราะห์กลุ่ม
 2. ศึกษาดูงาน
 3. การฝึกเขียน โครงการ
 4. การเรียนรู้ระบบบัญชี
 - แนวทางปฏิบัติการเพิ่มศักยภาพด้านคุณภาพ
 1. การเก็บข้อมูลการดิ-ชม
 2. ผู้ผลิตพบผู้บริโภค
 - แนวทางปฏิบัติการเพิ่มศักยภาพด้านบรรจุภัณฑ์
 1. การเรียนรู้หลักการปรับปรุงบรรจุภัณฑ์
 - แนวทางปฏิบัติการเพิ่มศักยภาพด้านการตลาด
 1. การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์
 2. การขยายช่องทางการตลาด
 3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้การตลาด
 4. การจัดทำแผนที่ 1 ตำบลหลายผลิตภัณฑ์
3. การสรุปและประเมินผลการปฏิบัติงาน

การวิเคราะห์ปัจจัย/เงื่อนไขที่มีผลต่อการเพิ่มศักยภาพและความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรใน ต.ป่าสัก อ.เมือง จ.ลำพูน

1. ปัจจัยที่ผลต่อการเพิ่มศักยภาพกลุ่มแม่บ้านฯ
2. ปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือระหว่างกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
3. ปัจจัยหนุนเสริม

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. มิติวิจัย (องค์ความรู้)

- 1.1 องค์ความรู้ด้านศักยภาพการบริหารจัดการที่เป็นอยู่ของกลุ่มแม่บ้านฯ ทั้ง 5 หมู่บ้าน
- 1.2 องค์ความรู้ด้านแนวทางการเพิ่มศักยภาพการบริหารจัดการกลุ่มของแม่บ้านฯ ทั้ง 5 หมู่บ้าน
- 1.3 องค์ความรู้ด้านความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านฯ ในอดีตจนถึงปัจจุบัน
- 1.4 องค์ความรู้ด้านแนวทางการพัฒนาความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านฯ
- 1.5 องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้กลุ่มแม่บ้านสามารถเพิ่มศักยภาพและความร่วมมือได้

2. มิติพัฒนา

- 2.1 กลุ่มแม่บ้านฯ มีความรู้และทักษะในการบริหารจัดการกลุ่มได้ดีขึ้น
- 2.2 กลุ่มแม่บ้านฯ มีความร่วมมือในการจัดการภายในและระหว่างกลุ่มได้ดีขึ้น
- 2.3 กลุ่มแม่บ้านฯ เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและสามารถแก้ไขปัญหาของกลุ่มตนเองและระหว่างกลุ่มได้